

هنر خوش نویسی در سه دهه گذشته

کاوه تیموری

چکیده

هنر خوش‌نویسی همزاد و همراه فرهنگ و هنر ایران و اسلام است.^۱ خط زیبا از آغاز پیدایش در ادبیات اسلامی فارسی و معارف و هنر و معرفت دینی به عنوان یگانه محمل کلام وحی و تثبیت‌کننده احساس هنری نقش یگانه‌ای را ایفا کرده^۲ و متناسب با موقعیت‌های فرهنگی، تاریخی و اجتماعی و تجربه شرایط متفاوت، دارای اوج و فرودهایی بوده است.

فرضیه اصلی این مقاله این است که فضای انقلاب اسلامی حیات تازه‌ای از خوش‌نویسی را در دوره زمانی سی‌ساله گذشته شکل داده است؛ به تبع این فضا فرضیه دوم می‌تواند این باشد که با ایجاد بسترهای لازم خوش‌نویسی و به علت گرایش تعداد قابل توجهی از رهروان، این هنر به یکی از مؤلفه‌های فرهنگ عمومی تبدیل شده و از این طریق تحول کیفی و نیز نوآوری در این هنر رقم‌خورده است.

در این مقاله براساس مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای و بررسی آثار و از همه مهم‌تر تجربه به جان زیسته و انس دمامد با موضوع خوش‌نویسی، تغییر و تحولات کمی و کیفی این هنر در یک دوره زمانی سی‌ساله (۱۳۵۸-۱۳۸۹) بررسی و ضرورت نقش‌آفرینی‌های تازه مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفته است. واحدهای تحلیل و مطالعه از مقایسه‌های کمی و مراجعه به آمار آغاز و سپس با مطالعه کیفی درخصوص آثار خوش‌نویسان، اهم تغییرات، تحولات و نوآوری‌ها به اجمال مورد بحث قرار گرفته است. شناسایی مهم‌ترین آثار خوش‌نویسی اثرگذار و بررسی تأثیرات کیفی آنها از ویژگی‌های دیگر این مقاله است.

در عین حال، خواننده اهل تأمل می‌بایست به این نکته ظریف توجه ویژه داشته باشد که اعمال هرگونه نوآوری و در یک مرتبه بالاتر ایجاد تحول در هنری مانند خوش‌نویسی به عنوان یک نظام هندسی منسجم امری ساده نیست ولی ملاحظه می‌شود که در دوره پس از انقلاب، خوش‌نویسی منتهای پیشرفت را در ارائه سبک و شیوه در قلم استادان و پیشروان این هنر تجربه کرده است. از علت‌های اصلی این امر علاوه بر ممارست و سخت‌کوشی استادان، شرایط اجتماعی و فرهنگی و به‌وجود آمدن ظرفیت لازم برای این تغییر شگرف است. در واقع، شکل‌گیری شیوه تلفیقی، رشد سبک‌های خوش‌نویسی، رشد کتابت و خلق آثار ارزشمند و تأثیرگذار را می‌توان از مؤلفه‌های اصلی هنر خوش‌نویسی در سی‌سال گذشته دانست. ریشه‌یابی اولیه این مؤلفه‌ها از مواردی است که تا حد ممکن در این مقاله به آن پرداخته شده است. به هم‌نشینی خط با هنرهای همسایه و ضرورت‌های سازگاری خط نستعلیق با تحولات فناوری و فرهنگ هم توجه شده است.

کلیدواژه‌ها: خوش‌نویسی، خوش‌نویسی در عصر انقلاب اسلامی، خوش‌نویسی معاصر.

خط زبان دست، شادی دل، سفیر خرد، جای نشین اندیشه، سلاح دانایی و ندیم دلارام
دوستان به‌وقت جدایی است. ابراهیم شیبانی

(تصویر ۱)

– ظرفیت ویژه این هنر به خاطر ربط وثیق آن با اسلام و هنر و معرفت دینی و مقبولیت و مشروعیت تام آن در مردم

– حمایت نهادهای فرهنگی در رشد و بالندگی این هنر

– ایجاد امکانات فناوری برای چاپ و گسترش آثار و کتب آموزشی.

استاد کیخسرو خروش در مورد چگونگی تأثیر انقلاب اسلامی بر هنر خوش‌نویسی می‌گوید: «... این انقلاب، تعیین‌کننده خط‌مشی این هنر نیز بود، ولی نه اینکه اصول و ضوابط امر خوش‌نویسی را تغییر دهد. تحولی که انقلاب ایجاد کرد، همانا حمایت از امر خوش‌نویسی و نیز ترویج آن بود و راه این هنر را تا آنجا که مقدور بود همسوار گردانید و آن را در سطح وسیعی مطرح نمود. کما اینکه تعداد کسانی که طی این مدت به فراگیری هنر خوش‌نویسی روی آوردند اصلاً قابل قیاس با گذشته نیست»^۲.

در همین زمینه استاد قربانعلی اجلی معتقد است: «... عصر انقلاب اسلامی، یکی از درخشان‌ترین دوران خوش‌نویسی در تاریخ از گذشته تا حال بوده است»^۲. برای تحلیل و توصیف بهتر این موضوع در دو بُعد کمی و کیفی، خوش‌نویسی پس از انقلاب را بررسی می‌کنیم.

بعد کمی و نگاهی به آمارها

هم‌زمان با ایجاد بسترهای فرهنگی پس از انقلاب، مشارکت و اقبال اقشار فرهنگی نسبت به هنر خوش‌نویسی رشد قابل توجهی داشته است. به‌طوری که تعداد هنرجویان خوش‌نویسی در سال ۷-۱۳۸۶ به ۳۰/۰۰۰ نفر رسیده است که در ۲۵۰ شعبه خوش‌نویسی در سرتاسر کشور به فراگیری این هنر اشتغال دارند. این در حالی است که در سال ۱۳۵۷ تعداد شعبات خوش‌نویسی به ۵ شهر بزرگ تهران، تبریز، مشهد، اصفهان و شیراز محدود می‌شد و تعداد هنرجویان نیز کمتر از ۵۰۰ نفر بود. با توجه به این نگاه آماری، رشد هنرجویان به میزان ۶۰ برابر بوده و به میزان ۱۲۰۰ درصد افزایش یافته و به همین سان تعداد شعب نیز در یک دوره ۳۰ ساله، ۵۰ برابر شده است.

پس از وقوع انقلاب اسلامی و به‌ویژه در سال‌های آغازین دهه ۶۰ با توجه به تقاضای روزافزون هنرجویان برای تعلیم

مقدمه

خوش‌نویسی معاصر ایران در دوره زمانی (۱۳۹۰-۱۳۰۰) دوره قابل‌اعتنایی برای مطالعه و بررسی است. با درگذشت استاد محمدحسین عماد السیفی ملقب به عمادالکتاب (در سال ۱۳۱۵ ه.ش)، آخرین استاد مسلم این هنر چهره در نقاب خاک کشید. از دهه سی با شکل‌گیری کلاس‌های آزاد خوش‌نویسی نسل جدیدی از خوش‌نویسان تربیت شدند که برای حفظ و موجودیت فرهنگی این هنر کوشیدند و باور اصلی خود را بر این معنا دایر کردند که رمز ماندگاری هویت خوش‌نویسی، نو شدن و روزآمد شدن آن است. هر چند که خط و به‌ویژه شیوه نستعلیق نظامی هندسی با قواعدی محکم و غیر قابل انعطاف باشد.

در سی سال گذشته (۱۳۸۹-۱۳۵۸) خوش‌نویسی معاصر ایران همپای تحولات فرهنگی متأثر از انقلاب اسلامی، ابعاد کمی و کیفی و رشد خیره‌کننده‌ای پیدا کرده است. در این مقاله تلاش می‌شود که در دو بُعد کمی و کیفی تحولات و نوآوری‌ها در مقطع پس از انقلاب مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد.

برخی از علل رشد هنر خوش‌نویسی

– همخوانی هنر معنوی خط با پیام‌های انقلاب اسلامی و وسیله‌ای برای ابلاغ و زیباتر شدن محتوای پیام‌های معنوی آن؛ به‌طوری که استاد اخوین در این معنا می‌گوید: «هدف خوش‌نویسی فقط نوشتن و ارائه فرم نیست، بلکه انتقال معنویت به معنی تربیت و اخلاق و انسانیت است و اصالت آن در همین است.»

خط نستعلیق، دامنه کلاس‌های آموزش و سایر شیوه‌های خط گسترده گردید و تعداد فارغ‌التحصیلان نیز روبه‌فرونی نهاد. مروری بر آمار فارغ‌التحصیلان انجمن خوش‌نویسان ایران از سال ۱۳۴۴ تا ۱۳۸۶ نشان می‌دهد که این تعداد با رشد قابل توجهی مواجه شده که ناشی از اقبال روزافزون علاقه‌مندان به این هنر بوده است. بر این اساس، نسبت تعداد ۸۳ فارغ‌التحصیل ممتاز تا سال ۱۳۵۷ در مقایسه با ۵۰۰۰ فارغ‌التحصیل تا سال ۱۳۸۶ از رشد ۶۰ برابری خبر می‌دهد. در جدول ۱ توصیف آماری آمده است:

جدول ۱. آمار فارغ‌التحصیلان انجمن خوش‌نویسان ایران از سال ۱۳۴۴ تا پایان ۱۳۷۵^۴

سال	عدد فارغ‌التحصیلان
از سال ۱۳۴۴ تا پایان سال ۱۳۴۹	۱۷ نفر
از سال ۱۳۴۹ تا پایان سال ۱۳۵۰	۸ نفر
از سال ۱۳۵۰ تا پایان سال ۱۳۵۱	۸ نفر
از سال ۱۳۵۱ تا پایان سال ۱۳۵۲	۱۰ نفر
از سال ۱۳۵۲ تا پایان سال ۱۳۵۳	۴ نفر
از سال ۱۳۵۳ تا پایان سال ۱۳۵۴	۹ نفر
از سال ۱۳۵۴ تا پایان سال ۱۳۵۵	۱۴ نفر
از سال ۱۳۵۵ تا پایان سال ۱۳۵۶	۱۰ نفر
از سال ۱۳۵۶ تا پایان سال ۱۳۵۷	۳ نفر جمع ۸۳ نفر
از سال ۱۳۵۷ تا پایان سال ۱۳۵۸	۲۶ نفر
از سال ۱۳۵۸ تا پایان سال ۱۳۵۹	۲۳ نفر
از سال ۱۳۵۹ تا پایان سال ۱۳۶۰	۲۶ نفر
از سال ۱۳۶۰ تا پایان سال ۱۳۶۱	۵۷ نفر
از سال ۱۳۶۱ تا پایان سال ۱۳۶۲	۴۲ نفر
از سال ۱۳۶۲ تا پایان سال ۱۳۶۳	۷۲ نفر
از سال ۱۳۶۳ تا پایان سال ۱۳۶۴	۱۲۰ نفر
از سال ۱۳۶۴ تا پایان سال ۱۳۶۵	۱۴۲ نفر
از سال ۱۳۶۵ تا پایان سال ۱۳۶۶	۱۴۹ نفر
از سال ۱۳۶۶ تا پایان سال ۱۳۶۷	۱۱۶ نفر
از سال ۱۳۶۷ تا پایان سال ۱۳۶۸	۱۷۰ نفر
از سال ۱۳۶۸ تا پایان سال ۱۳۶۹	۱۵۹ نفر
از سال ۱۳۶۹ تا پایان سال ۱۳۷۰	۱۸۳ نفر
از سال ۱۳۷۰ تا پایان سال ۱۳۷۱	۲۱۹ نفر
از سال ۱۳۷۱ تا پایان سال ۱۳۷۲	۱۷۴ نفر
از سال ۱۳۷۲ تا پایان سال ۱۳۷۳	۱۸۵ نفر
از سال ۱۳۷۳ تا پایان سال ۱۳۷۴	۱۷۶ نفر
از سال ۱۳۷۴ تا پایان سال ۱۳۷۵	۱۸۱ نفر
جمع فارغ‌التحصیلان تا سال ۱۳۷۵	۲۳۰۳ نفر
جمع فارغ‌التحصیلان سال ۱۳۸۶	۵۰۰۰ نفر

شایان ذکر است ۱/۴ مجموع افرادی که گواهی‌نامه ممتاز انجمن خوش‌نویسان را دریافت کرده‌اند، خانم‌ها هستند. این امر نشان از عمومی شدن این هنر در طبقات مختلف اجتماعی و جنسیتی دارد. هم‌چنین آمار هنرجویان در جدول ۲ چنین آمده است:

جدول ۲. آمار هنرجویان ثبت‌نام‌کننده در کلاس‌های خوش‌نویسی انجمن خوش‌نویسان ایران از خرداد ۱۳۶۰ تا پایان خرداد ۱۳۷۵^۵

سال تحصیلی	هنرجویان	جمع هنرجویان در سطح
۱۳۶۰-۶۱	۵۵۴ نفر	۹۹۲ نفر
۱۳۶۱-۶۲	۸۶۴ نفر	۱۷۸۲ نفر
۱۳۶۲-۶۳	۱۱۰۸ نفر	۳۰۷۸ نفر
۱۳۶۳-۶۴	۱۳۵۴ نفر	۲۸۰۶ نفر
۱۳۶۴-۶۵	۱۹۳۴ نفر	۴۴۸۱ نفر
۱۳۶۵-۶۶	۲۱۱۸ نفر	۶۲۹۰ نفر
۱۳۶۶-۶۷	۲۵۴۰ نفر	۷۳۷۵ نفر
۱۳۶۷-۶۸	۳۱۴۷ نفر	۹۰۸۶ نفر
۱۳۶۸-۶۹	۵۲۸۸ نفر	۱۵۲۹۴ نفر
۱۳۶۹-۷۰	۵۰۵۷ نفر	۱۶۹۱۱ نفر
۱۳۷۰-۷۱	۴۹۸۷ نفر	۱۷۵۷۴ نفر
۱۳۷۱-۷۲	۳۸۴۳ نفر	۱۵۶۵۶ نفر
۱۳۷۲-۷۳	۳۵۰۳ نفر	۱۷۷۵۵ نفر
۱۳۷۳-۷۴	۴۰۹۶ نفر	۲۰۶۲۶ نفر
۱۳۷۴-۷۵	۵۵۰۸ نفر	۲۲۶۲۴ نفر
۱۳۷۵-۷۶	۶۱۹۳ نفر	۲۲۶۵۶ نفر

استاد امیرخانی به عنوان فردی آگاه در این زمینه در مقایسه وضعیت قبل و بعد از انقلاب اظهار می‌دارد که قبل از انقلاب «تنها ۵ کلاس برای تعلیم بود. یک حالت خانوادگی در عمل حاکم بود که این حالت خانوادگی اقتضای خودش را داشت... اما بعد از انقلاب، انجمن گسترش پیدا کرد و به دلیل اینکه تعدادی از رشته‌های هنری در بعد از انقلاب فعالیت‌هایشان محدود و حتی بعضی از آنها ممنوع شد، اقبال زیادی به خوش‌نویسی پدید آمد. ما با اینکه سازوکار مناسب و کافی نداشتیم با چندین هزار هنرجو مواجه شدیم و اداره این همه افراد علاقه‌مند و آموزش آنها اندکی سخت شد. به هر حال شرایط باعث ایجاد امکانات و فرصت خوبی در خوش‌نویسی شد.»

بر این اساس، ۵ کلاس سال ۱۳۴۱ حداکثر با ۲۰۰ هنرجو در سال ۱۳۸۶ به ۳۰/۰۰۰ هنرجو در ۲۵۰ شعبه [تا سال ۱۳۸۸] انجمن در سطح کشور گسترش یافتند که دستاورد کمی آن ۵ هزار فارغ‌التحصیل دوره ممتاز بوده است^۶ و خواننده اهل تأمل در مقام مقایسه نسبت

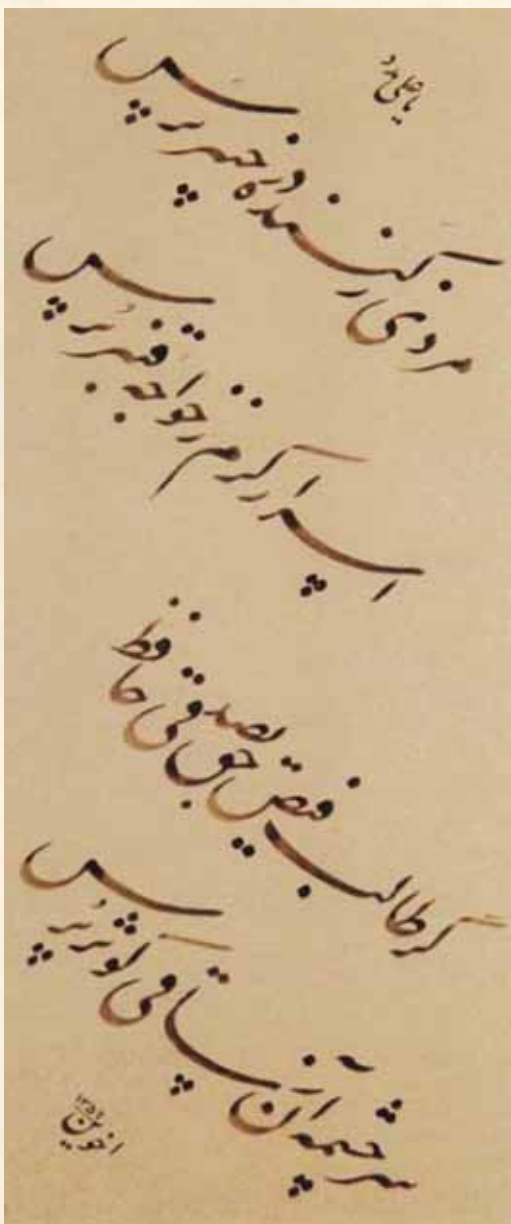
ثلث، شکسته نستعلیق، خوش‌نویسی معاصر ایران را به عنوان یک هنر متعالی و اصیل سکان‌داری می‌کنند

استاد خروش که خود یکی از پیش‌کسوتان نامدار هنر خوش‌نویسی به‌شمار می‌آید، این‌گونه نتیجه می‌گیرد که «روی آوردن این تعداد زیاد به امر خوش‌نویسی یکی از دستاوردهای پربهای انقلاب اسلامی برای این هنر به‌شمار می‌رود.»^۹

ابعاد کیفی

گستره معنوی هنر خط

از بُعد کیفی این هنر ثمرات زیادی را به ارمغان آورد. نگارش

(تصویر ۳)

به تغییر وضعیت پیش آمده می‌تواند آن را در نظر داشته باشد. با تمام این احوال، به لحاظ تعداد فارغ‌التحصیلان خوش‌نویسی و علاقه‌مندان به آن، این دوره زمانی دوره درخور اعتنا در تاریخ خوش‌نویسی کشور به حساب می‌آید. اگر کمی به عقب بازگردیم با غنی‌ترین دوره خوش‌نویسی روبه‌رو خواهیم شد؛ به طوری که در قرن دهم هجری با توجه به جمع‌شدن شرایط فرهنگی و اجتماعی و حمایت حاکمیت سیاسی - یعنی حکومت صفویه - از هنرمندان و به‌ویژه خوش‌نویسان، شاهد رشد کتبی و کیفی این هنر هستیم. به‌گونه‌ای که محققان اسامی تعداد ۷۰۰ خوش‌نویس طراز اول را ذکر کرده و حتی بر این باورند که با مطالعه دقیق می‌توان این فهرست را به ۱۰۰۰ نیز رساند.^۸ اما در دوره سی‌ساله گذشته (۱۳۵۸-۱۳۸۹) بیش از ۵۰۰۰ نفر خط را در حدّ و مرتبه ممتاز به نگارش درآوردند که در کنار این مسئله به سایر خطوط مثل شکسته، ثلث و نسخ توجه خاصی مبذول شد و در مجموع دوره ویژه‌ای شکل گرفت.

در سال ۱۳۸۷ فارغ‌التحصیلان انجمن در مقطع ممتاز (آخرین مرحله هنرجویی) ۵/۰۰۰ نفر بودند که این تعداد با تعداد فارغ‌التحصیلان قبل از انقلاب قابل مقایسه نیست. این نکته نشان می‌دهد در دهه ۶۰ این نیاز فرهنگی و حس زیباشناختی با تأکید بر نگارش رسم‌الخط‌های آموزشی، برپایی نمایشگاه‌های خوش‌نویسی، جشنواره‌ها و استمرار فرایند آموزش به نحو مطلوبی پاسخ داده شد و حاصل آن تربیت نسل میرّزی از خوش‌نویسان بود که در عرصه شیوه‌های نستعلیق (خط ملی ایرانیان) نسخ،

(تصویر ۲)

اثر استاد اخوین

اثر استاد رسولی

پیام‌های دینی و قرآنی و به‌وجود آوردن شیوه‌ای مطلوب در اوقات فراغت، بسترهای مناسبی برای رشد شخصیت و بازگشت به ذات معنوی رهرو خوش‌نویسی به دنبال داشت که در اثر تداوم به یک تربیت معنوی ظریف تبدیل شد.

رشد کیفی و فنی هنر خط در اثر توجه و اقبال عمومی

در شیوه نستعلیق، نسخ، ثلث و شکسته با وجود استادان مسلم و اهتمام ویژه آنها، در تربیت و هدایت شاگردان، منجر به ظهور نسل اول، دوم و سوم خوش‌نویسان گردید که هر دسته از خوش‌نویسان این نسل‌ها در مراتب کیفی و فنی بالایی دین خود را به نظام هندسی خط و جایگاه روحانی آن ادا کرده‌اند.

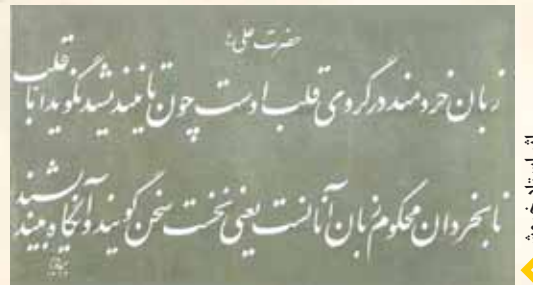
در سبک و ارتقای کیفی آن نیز حرکتهای مهمی چون شکل‌گیری شیوه تلفیقی و امانت‌داری شیوه قدما عملی شد که بسیار قابل توجه است.

کتابت و شکل‌گیری آثار نفیس

در دوره سسی ساله گذشته، بسیاری از ارکان ادبی ایران و اسلام به رشته تحریر درآمده‌اند که شماری از آنها یا کم سابقه بوده و یا اصلاً سابقه‌ای نداشته‌اند. این بحث را تحت عنوان آثار برجسته خوش‌نویسی پس از انقلاب مورد بررسی قرار می‌دهیم.

به بار نشستن سبک‌ها و شیوه‌های خوش‌نویسی تازه

- شیوه منحصر به فرد استاد عباس اخوین (متأثر از میرعماد بزرگ)
- شیوه تلفیقی استاد امیرخانی (تلفیق شیوه معاصرین با کله‌ر و استحکام و ظرافت میرعماد)
- شیوه منحصر به فرد استاد محمد احصایی (متأثر از میرحسین خوش‌نویس‌باشی و میرزا غلامرضا)
- شیوه کتابت استاد خروش براساس هندسه و چیدمان ویژه کلمات (متأثر از استاد حسین میرخانی و عمادالکتاب)

(تصویر ۴)

- به بارنشستن قالب مُقَطَّع‌نویسی یا ترکیب‌بندی یا جلی‌نویسی، به اهتمام استادان و پیروان برجسته آنها با موضوع ادبیات و مضامین قرآنی
- بزرگ شدن قطعات خط و پیدا کردن ویژگی‌های نمایشگاهی

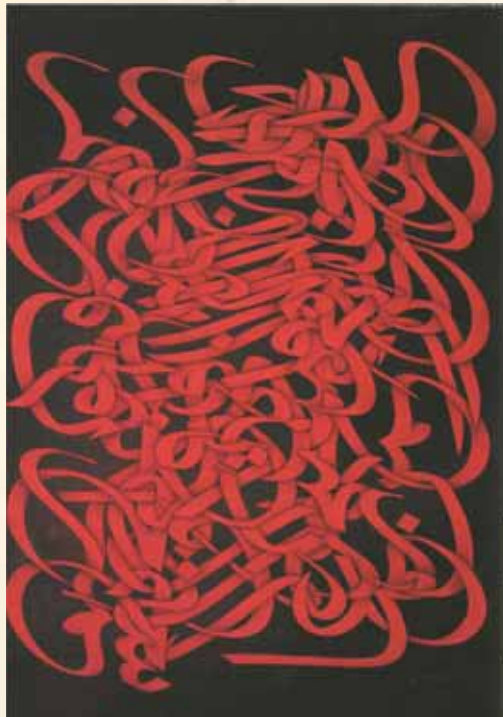

(تصویر ۵)

- به‌وجود آمدن نسل تازه‌ای از هنرمندان نقاشی خط و تثبیت این گرایش مهم (نمایشگاه جمعی خرداد ۹۰ در موزه هنرهای معاصر و نمایشگاه جمعی ماه ۹۰ در گالری پردیس ملت)
- حضور زنان در عرصه خوش‌نویسی به عنوان یک حرکت فراگیر و قابل توجه در بحثی مستقل
- به‌وجود آمدن شیوه‌های نو ظهور مانند: ابداع خط مَعْلَى (به همت استاد حمید عجمی) و فراگیر شدن کاربردی آن در رسانه‌ها
- ابداع خط کرشمه و سفیر (به همت احمد آرمانش)
- ابداع خط محبوب (به همت علی الهی)
- نهضت مطالعه و بازگشت به آثار متقدمان
- در دوره فعلی، نسل نوجوی خوش‌نویسی معاصر ایران گرایش درخور توجهی به ابعاد انتزاعی هنر خط نشان می‌دهد؛ به‌طوری که در حال حاضر بیشترین توجه به آثار میرزا غلامرضای اصفهانی (سیاه‌مشق) و ظرایف و دقایق شیوه میرعماد در کتابت و قطعه‌نویسی به عنوان الگو و سرمشق خوش‌نویسان معطوف شده است. استاد علی شیرازی، استاد صداقت جباری، حبیب رضانیور، محمد جوادزاده، عبا... شهبازی، امیر عاملی، قاسم احسنت و شماری دیگر، از رهروان نهضت بازگشت به آثار قدما هستند. البته باید در نظر گرفت که این هنرمندان بر نقل مستقیم از آثار قدما تأکید ندارند بلکه ضرورت‌های امروزی متناسب با شرایط فرهنگی را مدنظر قرار می‌دهند. در عین حال ابعاد انتزاعی هنر خط، که به‌ویژه در سیاه‌مشق متجلی می‌شود و اثر خوش‌نویس را به مقوله‌ای فارغ از بار ادبی و انتقال پیام تبدیل می‌کند، بسیار نشوونما پیدا کرده است. ریشه‌یابی این نهضت را باید در گشوده‌شدن

توسعه کاربُردهای گرافیکی خط

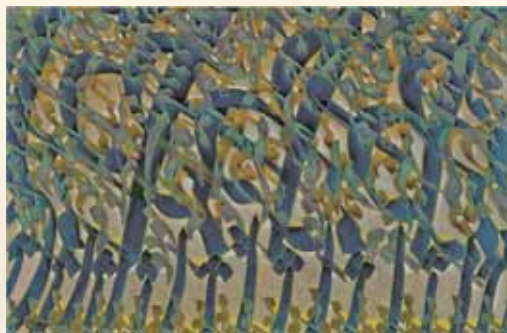
هم‌نشینی خوش‌نویسی و خط با هنرهای تصویری مانند گرافیک در سی سال گذشته فصل تازه‌ای را از بُعد توسعه کیفی ایجاد کرده که این امر به‌خاطر مصاحبت و تعامل اهل خط با اهل گرافیک رخ داده است. خوش‌نویسان مبرز که با دست‌مایه خط به تحسیلات گرافیک پرداختند در این حرکت راه‌گشا بودند. هم‌چنین قطعات ناب، ارائه مفردات و ترکیبات تحسین‌برانگیز خوش‌نویسان و به همین‌سان نگارش آرم نوشته‌هایی که دارای ظرفیت زیباشناختی بالایی بودند منابع الهام ارزشمندی برای استفاده و بهره‌وری گرافیست‌ها به‌شمار می‌آیند؛ چنان‌که امروز ما شاهد توسعه کاربرد خط در گرافیک هستیم و اصولاً یکی از ریشه‌های مهم تایپوگرافی (حروف‌نگاری) حاصل این هم‌نشینی و تعامل بین خط و گرافیک است.

آثار استاد احصایی

(تصویر ۶)

گنجینه‌های موزه‌ها و چاپ آثار خوش‌نویسان متقدم جست‌وجو کرد. زیرا تعداد قابل توجهی از مرقعات بزرگانی چون میرعماد، میرزا غلامرضا و دیگران زمینه انتشارشان فراهم گردید و در دسترس علاقه‌مندان قرار گرفت.

آثار استاد کاشیان

(تصویر ۸)

تعامل خوش‌نویسی با سایر هنرهای تجسمی

در دوره معاصر هنرمندانی در عرصه هنر خوش‌نویسی به ظهور رسیده‌اند که در زمینه هنرهای همسایه و هم‌ریشه با خوش‌نویسی صاحب تخصص و کمال بوده‌اند. برای مثال، اگر هنرهای تجسمی مثل طراحی، نقاشی و گرافیک را نزدیک‌ترین هنرها به خوش‌نویسی بدانیم، استادان طراز اولی چون محمد احصایی (گرافیست و طراح)، استاد کیخسرو خروش (نقاش و خوش‌نویس)، استاد نصرا... افجه‌ای (خطاط و نقاش)، جلیل رسولی (استاد نقاشی خط)، استاد اجلی (خطاط و نقاش) و نسل بعدی آنها: استاد جواد بختیاری (نقاش)، استاد جباری (طراح و خطاط)، اسرافیل شیرچی (طراح و نقاش)، عین‌الدین صادق‌زاده (طراح و گرافیست)، امیرصادق تهرانی (طراح و گرافیست)، و شماری دیگر از خوش‌نویسان از بعد غنا بخشیدن به ویژگی مهم ترکیب چه در قالب کتابت و چه در قالب قطعه‌نویسی (سیاه‌مشق و جلی‌نویسی) در خط نستعلیق و خط شکسته، گام‌هایی برداشته و حال و هوای تازه‌ای را در آثار خود وارد نموده‌اند که در مقایسه با نستعلیق سنتی از بُعد فرم و درونمایه، حرکتی رو به جلو به حساب می‌آید.

دل‌بستگی این هنرمندان به هنرهای دوگانه خود به‌طور طبیعی تقسیم‌وقت و هنر آنها را از پی داشته و برتری یکی بر دیگری را موجب شده است اما در کلیت کار، بسیاری از ظرفیت‌های خط را در فرم‌پذیری و کشف فضاهای تازه رقم

آثار استاد افجه‌ای

(تصویر ۷)

زده که برای علاقه‌مندان جذاب و برای رهروان الگو بوده است. در آثار استاد محمد احصایی، صداقت جباری و تنی چند، نمونه‌های اعلا برای این ارتباط هنری قابل مطالعه است یا آرم نوشته‌های استاد امیرخانی که با خط نستعلیق ناب تحریر شده در واقع چیزی جز به‌کارگیری خردمندانه مبانی هنرهای تجسمی و گرافیک نیست. البته ذکر این موارد تلاش بسیاری از هنرمندان گرافیک در به‌کارگیری عناصر خوش‌نویسانه را نفی نمی‌کند و از این حیث می‌توان نمونه‌های غنی و موفق را مثال زد.

آشنی خط با رایانه

خط نستعلیق از زمان انسجام و شکل‌گیری آن در نیمه دوم قرن هشتم هجری در حیات حدوداً ۶۰۰ ساله خود بارها شاهد تغییر و تحولات نوآورانه بوده که مهم‌ترین آن در قرن سیزدهم به صورت هماهنگی و ایجاد سازگاری با صنعت چاپ رخ داد که این حرکت در اوج نبوغ هنری میرزا محمد رضا کلهر (۱۳۱۰-۱۳۴۵ هـ ش) و با ابتکار او انجام گرفت. در دوره فعلی خط نستعلیق به دنیای مجازی رایانه راه یافته که در آن سرعت و دقت باعث عمومی شدن نمونه‌های خط نستعلیق در عرصه اجتماعی شده است. وجود دو سیستم نرم‌افزار رایانه‌ای کلک براساس خط استاد عباس اخوین و چلیپا سیستم براساس خط استاد امیراحمد فلسفی موجب شده است که شمار درخور توجهی از امور خوش‌نویسی انجام گیرد. البته این امر در عین حال که به کاهش سفارشات خوش‌نویسی منجر شده، کاربری شیوه‌های استفاده را نیز تسهیل و گسترده کرده است. از طرفی، ایجاد وب‌سایت‌های شخصی هنرمندان و گسترش سایت‌های تخصصی برای کاربران اهل خط موجب گردش سریع اطلاعات و نمونه‌های خط شده و به رونق فضای خوش‌نویسی افزوده است.

شکل‌گیری تشکل‌های هنری

گردآمدن حول محور هنر خوش‌نویسی در مکان‌های تعلیمی مثل انجمن خوش‌نویسان ایران با تعداد ۲۵۰ شعبه در شهرهای دور و نزدیک و محور قرار گرفتن آموزش خط در فرهنگسراها، مساجد و مکان‌های فرهنگی، همه و همه، باعث همه‌گیر شدن این هنر ظریف شده است. در واقع، خط با توجه به اصالت و بومی بودن آن یکی از مؤلفه‌های فرهنگ عمومی است. بدیهی است که فعالیت فرهنگی فراگیر حول محور خط، آن هم به شکل گروهی، می‌تواند به ایجاد و تقویت هویت جمعی و فرهنگی کمک کند که خوش‌نویسی و خوش‌نویسان هم در این آزمون نتیجه قابل قبولی از خود به‌جا نهاده‌اند. هر چند در دهه فعلی آسیب‌هایی از این ناحیه به جامعه خوش‌نویسی وارد شده که نیازمند بازسازی دوباره است اما باید توجه کرد که عمومی شدن فرایند آموزش خط در بستری صورت می‌گیرد که هیچ مانعی در مقابل آن وجود ندارد و از این حیث موضوع در مقایسه تطبیقی با سایر هنرها قابل بررسی است.

نقاشی خط، یک زبان هنری بین‌المللی

نقاشی خط با بنیان خط و همراهی رنگ و فرم در روی بوم تیلور می‌یابد و امروزه به یک زبان هنری بین‌المللی تبدیل

شده و از این منظر بسیار به معرفی خط کمک کرده است. استاد احصایی از پیشگامان نقاشی خط معتقد است: «با شناخت ظرفیت‌های بالقوه الفبای خط فارسی و به‌خاطر اشکال ویژه این حروف، آنها جای بیشتری نسبت به الفبای لاتین برای کار کردن و خلاقیت دارند.» این ویژگی در سی سال گذشته با تقویت و آبیاری شدن از سرچشمه مکتب سقاخانه دهه ۴۰ به بار نشسته و نسلی از هنرمندان نقاشی خط در این حوزه فعال‌اند و به‌ویژه در دهه گذشته هنرمندان نوظهوری مانند: اسدا... کیانی، عین‌الدین صادق‌زاده، محمدمهدی یعقوبیان، علیرضا محبی، حسین کرمی، هادی روشن ضمیر و دیگران به جرگه متقدمان گرایش‌های نوین پیوسته و به کار هنری پرداخته‌اند. در همین راستا، کار مداوم استادان اثرگذاری چون جلیل رسولی و چاپ آثار ایشان مانند مجموعه «باغ ملکوت» (۱۳۸۶) و مجموعه «نور علی نور» (۱۳۹۰) و نورا... افجه‌ای با مجموعه «نور و نگار» (۱۳۸۸) نتایج مطلوبی در عرصه ملی و بین‌المللی برای بالا بردن اعتبار نقاشی خط ایران به ارمغان آورده و این حرکت را به عنوان جریان‌ی زنده و پویا با رهروان قابل توجه به مرحله تثبیت رسانده است.

استاد احصایی

(تصویر ۹)

مقطع نویسی یا جلی نویسی

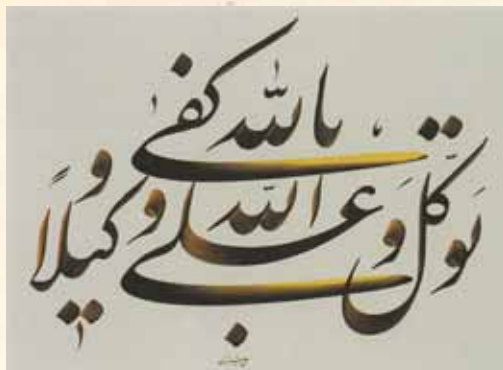
نوآوری دیگر در مقطع پس از انقلاب اسلامی، قطعات جلی یا جلی‌نگاری است که با قلم‌های پارویی (۲ سانت به بالا) نمود ویژه‌ای به هنر خوش‌نویسی بخشیده است. این کار در گذشته در قالب کتیبه‌نگاری نمود داشته و بر پیشانی بناها و دیوار مساجد می‌نشسته است، اما در دوره معاصر علاوه بر حفظ این کاربرد، جلی‌نویسی بر روی مقوا یا کاغذ و با همان حرکت فطری و طبیعی قلم اجرا می‌شود که صاف‌نگاری، قلمرانی، یک‌ضرب نویسی و ضرب‌آهنگ توأمان دل و دست از بایسته‌های اولیه آن است.

باید از مروج اصلی جلی‌نویسی، یعنی استاد امیرخانی، در سی سال گذشته نام برد که با الهام‌گرفتن از مهره‌ها، سکه‌های قدیمی و آثار استاد حسن میرخانی اهتمام ویژه‌ای به رشد و گسترش این قالب داشته و در واقع، آن را پس از انقلاب به سبک غالب عمومی درآورد. پس از ایشان آقایان جواد بختیاری، علی شیرازی، امیراحمد فلسفی و نسل‌های جوان‌تر مثل حسین غلامی، اسفندیار ستارپور و دیگران به توسعه این شیوه همت گماشته‌اند.

ویژگی‌های خوش‌نویسی معاصر ایران

در یک جمع‌بندی برخی از اختصاصات مهم هنر خوش‌نویسی در سی سال گذشته را می‌توان چنین برشمرد:

- تربیت نسل جدیدی از خوش‌نویسان می‌رز در دوره زمانی دهه شصت به بعد
- رشد کیفی ابزار خوش‌نویسی مانند کاغذ با ابعاد بزرگ و فراهم‌شدن زمینه تجلی هنر خط در ابعاد بزرگ
- بزرگ‌شدن اندازه کمی قطعات خوش‌نویسی به تبعیت از بزرگ‌شدن کاغذ و استفاده از بوم‌های نقاشی
- رشد قابل توجه امکانات و تکنولوژی چاپ و فراگیرشدن آثار و قطعات خوش‌نویسی و جزوه‌های آموزشی و در واقع نزدیک‌شدن آثار چاپی به اصل خط
- شکل‌گیری مکتب نقاشی‌خط (نسل اول) و تربیت نسل دوم هنرمندان نقاشی‌خط که عنصر مهم کارهای آنها خط و خوش‌نویسی است و در واقع مبانی خط را در کلاس خط آموخته و به نقاشی‌خط روی آورده‌اند.

آثر استاد شیرازی

(تصویر ۱۰)

امروزه بسیاری از پوسته‌های خوش‌نویسی حال‌وهوای جلی‌نویسی دارند و در کنار یک ترکیب اصلی سایر اقلام کوچک‌تر هم به حرکت درمی‌آیند و یک قطعه ارزشمند را شکل می‌دهند. در واقع جلی‌نویسی در روزگار ما به شکل تازه و شمایل جذاب ارائه شده و این حرکت مدیون تلاش هنرمندان خوش‌نویس به‌خاطر هموار کردن این راه سخت بوده است که زیبایی ترکیب را به بیننده ارزانی می‌دهد و هم کلام و هم معنا را در کنار یکدیگر قرار می‌دهد. استاد خروش در این مورد بیان روشنی دارد؛ آنجا که می‌گوید: «به نظر می‌رسد که جمع زیبایی کلام و فرم در سرنوشت ازلی خط رقم زده شده و رهایی از این قید فقط در ساختن سیاه‌مشق و تمرین آزاد امکان‌پذیر است.»^{۱۱}

در دوره معاصر کسانی چون استاد جلیل رسولی با حرکت قلم ۶ سانتی و با تکنیک مرکب، آثار ناب و گران‌قدری را به‌وجود آورده‌اند. در مجموع، جلی‌نویسی از خانواده کتیبه بوده و این دسته از نوشته‌ها در پوسته‌های منفرد و یا صفحات اول و داخل کتاب استفاده می‌شود و از آن به عنوان «سیاه‌مشق گویا» نیز یاد شده است. نکته‌ای که ریشه آن را باید در مهرها و سکه‌های دوره‌های سلجوقی، صفوی و قاجار و کتیبه‌های کاشی‌کاری سنگی و گچبری پیدا کرد. در عین حال امروز به دلیل تنوع و انسجام بیشتر، ارزش بصری و غنا و قوت قابل ملاحظه‌ای را برای بیننده به نمایش می‌گذارد. در ورای هر تابلوی جلی‌نویسی شده، تلاش و ممارست و شناخت خوش‌نویسی در انتخاب قلم بزرگ، درک دقیق اجزا و بعد زیباشناختی آن نهفته است و باید در تحلیلی از منظر جامعه‌شناسی هنری اذعان داشت که اجتماعی‌شدن خط از طریق جلی‌نویسی و ورود آن به ذهن و ضمیر مردم آن هم در ابعاد بزرگ از برکات و تأثیرات جلی‌نویسی در دوره فعلی است.

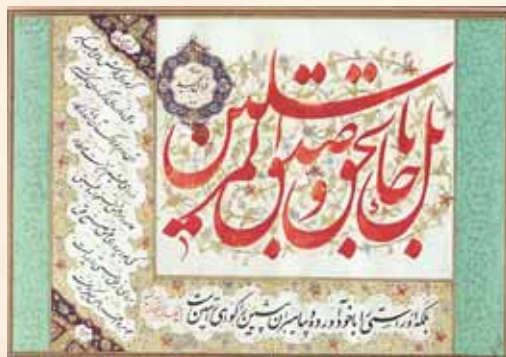
آثر استاد احمادی

(تصویر ۱۲)

- فراگیر شدن قالب قصارنویسی یا ترکیب‌بندی اشعار و جملات به صورت نمایشگاهی و مناسبتی

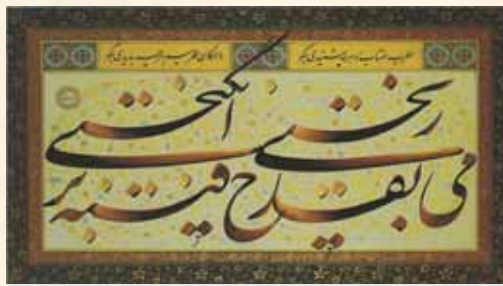
- استفاده گسترده از قلم‌های جلی به بالا و باب‌شدن تخصصی قلم پارویی

- تحول در مضامین و گرایش به نگارش قطعات مناسبتی و موضوعی و به ویژه قرآنی و مضامین مذهبی

آثر استاد جمشید یاری

(تصویر ۱۳)

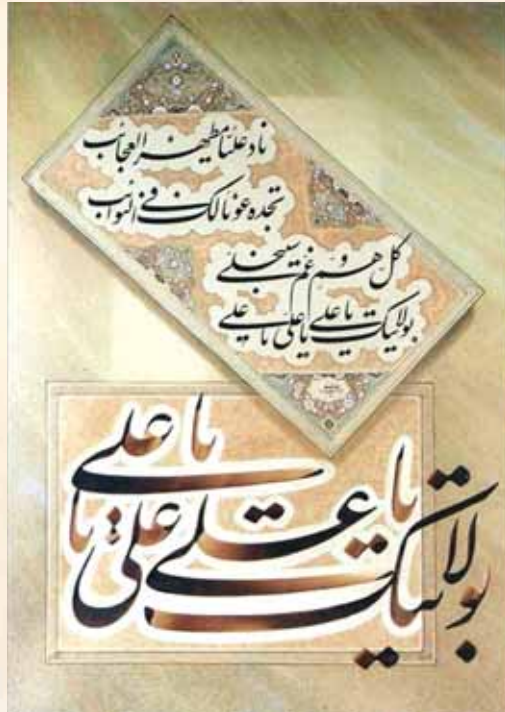

آثر استاد بختباری

(تصویر ۱۱)

- شکل‌گیری شیوه تلفیقی ملهم از دو مکتب میرعماد و کلهر در قالب یک نظام هندسی تازه
- تداوم شیوه تلفیقی
- ایجاد هم‌زیستی خط نستعلیق با رایانه و فراگیر شدن بُعد کاربردی خط
- کشف و درک کاربردهای گرافیکی خط نستعلیق و سایر خطوط
- درآثر تعامل خوش‌نویسان با صاحب‌سایر هنرهای تجسمی
- خلق آثار فاخر در قالب روی جلدنویسی
- رونق و رواج کتابت ارکان ادب ایران، مانند دیوان حافظ و سایر آثار به دفعات متعدد
- بالا رفتن شمار علاقه‌مندان فراگیری خط در دهه ۶۰ با بروز انقلاب اسلامی و افزایش توجه عمومی و دولتی به این هنر
- احیای دوباره خوش‌نویسی به ویژه در سه دهه گذشته در دو وجه کاربردی و هنری و به‌جاگذاشتن تأثیر منطقه‌ای
- رشد قابل توجه خط شکسته، نسخ و ثلث و تربیت تعداد قابل توجهی از شکسته‌نویسان، ثلث‌نویسان و نسخ‌نویسان

(تصویر ۱۵)

می‌توان گفت تا ۸۰ درصد در محورهای پیش گفته اجماع وجود دارد. شایان ذکر است که به رغم این نکات و ویژگی‌های مثبت، از منظر آسیب‌شناسی خوش‌نویسی معاصر نیز می‌توان به موضوع دقت کرد که در جای خود باید مورد توجه قرار گیرد. بر این اساس و با ذکر ویژگی‌های مورد اشاره، مسئله مهم شناسایی و دسته‌بندی جریان‌های مهم خوش‌نویسی به‌ویژه در نستعلیق و در مرحله بعد سایر شیوه‌ها، حداقل در ۵۰ سال گذشته است؛ امری که می‌تواند یک مدل مطلوب را برای مطالعه به‌دست دهد و معیارهای لازم را برای تداوم و دسته‌بندی و رصد این جریان‌ها فراهم آورد.

جشنواره‌های تثبیت شده خوش‌نویسی

از منظر جامعه‌شناسی هنر، ارزیابی ویژگی‌های جامعه‌شناسی یک دوره بررسی نوع فعالیت‌هایی است که در آن دوره رواج دارد. از خلال رونق فعالیت‌های هنری، تحول هنری به صورت کمی و کیفی هویدا می‌شود و در مورد هنر خوش‌نویسی نیز این موضوع مصداق دارد. به طوری که در سه دهه گذشته جشنواره‌های محلی، منطقه‌ای، موردی و مناسبتی، سالانه و دو سالانه هریک انگیزه‌های قابل توجهی برای اهل خط فراهم ساخته تا هنرمندان، علاقه‌مندی هنربانان و متولیان فرهنگی را به مقوله خوش‌نویسی احساس کنند و به آن عکس‌العمل نشان دهند. رشد جشنواره‌های مرتبط با هنر خوش‌نویسی و انطباق آن با تقویم زمانی و اجرایی باعث شده است تا خوش‌نویسان فرصتی برای هنرنمایی و پرده‌برداری از آثار خود بیابند و به‌ویژه جوانان مستعد در این جشنواره‌ها شناخته شوند.

از مطرح‌ترین جشنواره‌های خوش‌نویسی در پنج سال گذشته می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

اثر استاد بخشناری

(تصویر ۱۴)

اثر استاد مجید فدایی‌منش

- گشوده شدن عرصه نقد در آثار خوش‌نویسی در قالب نگارش مقاله‌هایی در چارچوب نقد علمی که می‌توان به آثار مندرج در مجله کتاب ماه هنر (مؤسسه خانه کتاب) اشاره کرد.
- انتشار فصل‌نامه‌ای تخصصی خوش‌نویسی (نمونه موردی: کلک دیرین، ارشاد اسلامی فارس)
- بدیهی است که این موارد می‌تواند تابع ذوق و سلیقه و نگاه افراد خبره و آگاه در این عرصه دچار تغییر شود اما به‌طور حتم

- دوسالانه بين المللی خوش نویسی با محوریت قزوین پایتخت خط ایران، ۱۳۸۹ وزارت ارشاد
- جشنواره بین المللی تجسمی فجر (چهارمین جشنواره ۱۳۹۰)، وزارت ارشاد
- همایش نگارش قرآن مجید در یک روز (رمضان ۱۳۹۰) تهران، وزارت ارشاد تالار رودکی
- جشنواره طواف تا ولایت ۱۳۹۰، بنیاد رودکی
- جشنواره سالانه خوش نویسی غدیر (۱۳۹۰) ارشاد تبریز
- هشتمین جشنواره سالانه خوش نویسی رضوی (۱۳۹۰) ارشاد یزد
- جشنواره خط نگاره های رضوی (۱۳۹۰) ارشاد خراسان شمالی
سایر نهادهای فرهنگی نیز به برپایی جشنواره های خوش نویسی اهتمام داشته اند که با ذکر آنها این فهرست طولانی می شود. البته تداوم این فعالیت ها و ایجاد زمینه مناسب و اقبال عمومی به آثار خوش نویسی موجب تولید مجموعه های فاخر و آثار گران قدری شده که می توان به نمونه هایی از آنها اشاره کرد.

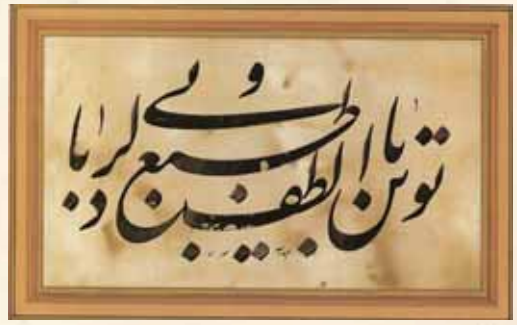
نگاهی به مهم ترین آثار خوش نویسی تأثیرگذار در دوره (۱۳۵۸-۱۳۸۹)

صرف نظر از فرایند آموزشی خط که خوش نویسان اهتمام ویژه ای را در آن به عمل آوردند، فراگیر شدن آثار خط از طریق صنعت چاپ، خدمت شایسته ای را در عمومی کردن خط به عنوان یکی از مؤلفه های فرهنگ عمومی از پی داشته است. در سی سال گذشته در کنار رسم الخط های آموزشی می توان به کتابت های قابل توجه از ارکان ادب ایران و اسلام و به ویژه قرآن مجید به خط نستعلیق و نسخ اشاره کرد. به طوری که این آثار با توجه به بدیع بودن و ارزش های زیباشناختی آنها در سال های آتی منبع مهمی برای تداوم حرکت رو به رشد خوش نویسی محسوب می شوند. با توجه به اهمیت موضوع، گزیده ای از آثار مهم کتابت در دوره سی سال گذشته را مرور می کنیم. بدیهی است همچنان می توان به این فهرست افزود و در مورد هر اثر نیز به اجمال یا به تفصیل ارائه نظر کرد اما با توجه به ساختار این نوشتار، نقد مفصل و بیان ویژگی های هر کدام از آثار به زمانی دیگر موکول می شود.
برخی از آثار مهم تأثیرگذار مکتوب عبارتند از:
- یک عمر نستعلیق (۱۳۶۴)، به خط استاد عباس اخوین شامل برگزیده ای از آثار استاد

- سرمشق های نستعلیق (۱۳۶۲)، استاد عباس اخوین
- دیوان حافظ (۱۳۶۲)، به خط استاد کیخسرو خروش
- سطر نویسی تا کتابت (۱۳۶۴)، استاد کیخسرو خروش
- رباعیات خیام (۱۳۶۰)، به خط استاد خروش
- رسم الخط امیرخانی، چاپ اول (۱۳۶۱)، چاپ چهاردهم (۱۳۸۴)
- آداب الخط امیرخانی، چاپ اول (۱۳۷۱)، چاپ هشتم (۱۳۸۴)
- ترکیب بند محتشم کاشانی، چاپ اول (۱۳۶۵)، چاپ هفتم (۱۳۸۷)
- ترجیع بند هاتف (۱۳۶۹)، به خط استاد امیرخانی
- سرمشق های استاد عبدا... فرادی (۱۳۶۴)
- کتابت دعای کمیل به خط نسخ استاد صمدی (۱۳۶۴)
- مرقع رنگین ۱ (۱۳۶۴)، مرقع رنگین ۲ (۱۳۶۶)، شامل آثار قدما
آثار فوق و شماری از آثار دیگر که از درج آنها خودداری می شود، به جهت تعلیمی تأثیر قابل توجهی در پیشبرد و اشاعه هنر خوش نویسی معاصر در اقصی نقاط کشور داشته اند و تأثیر پذیری علاقه مندان از این آثار و تلطیف ذوق جامعه از طریق این کتابها قابل توجه است.
آثار مکتوب نسل دوم خوش نویسان معاصر نیز در ایجاد تحرک و جنب و جوش در جامعه خوش نویسی کشور تأثیرات شایسته ای را از خود به جا نهاده است:
- کتاب های سخن عشق (۱۳۶۴) و شور مستی (۱۳۷۱) و آلبوم های متعدد و متنوع از استاد جواد بختیاری
- مجموعه های خوش نویسی استاد علی شیرازی شامل آلبوم قاصدک (۱۳۷۰)، آلبوم برگزیده آثار (۱۳۷۴)، آلبوم ن و القلم (۱۳۷۸)
- کتاب های مفصل و پر حجم استاد امیراحمد فلسفی شامل کتابت چندباره حافظ و رباعیات خیام (۱۳۸۷)، دعای کمیل (۱۳۸۶)، کتابت ترجمه قرآن کریم و... از آثاری است که رونق و رواج هنر خوش نویسی در شیوه نستعلیق ایرانی را شایسته ارج گذاری کرده است.
- آثار کتابتی پر حجم و مهم مانند شاهنامه فردوسی و مثنوی معنوی مولوی به خط استاد سیدعلی سجادی (۱۳۷۶)، استاد هاشم زمانیان، نژادفر لرستانی و دیگران
- آثار استاد مهدی فلاح، استاد رسول مرادی، استاد مجید فدایی منش، استاد حسین خسروی، استاد یونس خانلرزاده، استاد رواسانی و بسیاری از خوش نویسانی که نام بردن از یکایک آنها میسر نیست.

قرآن و نستعلیق

لازم به تذکر است کتابشناسی آثار مهم در سی سال

(تصویر ۱۶)

آثار استاد اسفندیار ستارپور

گذشته بحث مستقل و مفصلی است که به مجال دیگری موکول می‌شود. اما نگارش قرآن (نامهٔ محبوب الهی) به خط نستعلیق یکی از ویژگی‌های خاص دوران پس از انقلاب شمرده می‌شود. به طوری که این حرکت تلاشی مؤثر در سازگاری درونی متن عربی با خط ملی ایرانیان یعنی نستعلیق بوده و ثمرهٔ آن ایجاد هماهنگی‌های فنی برای نگارش پاکیزه و چشم‌نواز و در عین حال خوانای قرآن بوده است.

در سال ۱۳۷۹ «همایش نگارش قرآن مجید در یک روز» برگزار گردید که این حرکت فرهنگی موجب شد تعداد ۱۵۰ تن از خوش‌نویسان، قرآن را پس از طی کارگاه‌های آموزشی، سه بار به خط نستعلیق به نگارش درآوردند. این حرکت فرهنگی به عنوان پشتوانه‌ای ارزشمند برای تداوم کار قرآن‌نویسی به خط نستعلیق نقطهٔ عطفی را به وجود آورد که از آن پس شاهد رشد کمی و کیفی در این مقوله بودیم.

بر این اساس تعداد قابل توجهی از خوش‌نویسان بعد از انقلاب به نگارش قرآن به خط نستعلیق روی آوردند که تعدادی از آنها به قرار زیر هستند:

۱. استاد سیف‌الله یزدانی (۱۳۶۱)، چاپ شده در سال ۱۳۷۵
۲. استاد مجید فدایی‌منش (۱۳۷۸)، چاپ شده در سال ۱۳۸۰ (۳ بار)
۳. استاد محمدصادق احدپور (۱۳۷۹)
۴. آقای جعفر سجادی، (بار به خط شکسته)
۵. استاد حسین جعفری تبار، ۲ بار
۶. استاد داود رواسانی (۱۳۷۹)
۷. استاد منوچهر نوح‌سرشت (۱۳۸۷)، چاپ شده در سال ۱۳۹۰
۸. مرحوم استاد سیدحسن سخاوت (۱۳۶۶)، ۲ بار
۹. خانم فریبا مقصودی (۱۳۷۹)، چاپ شده در سال ۱۳۸۰ (۲ بار)
۱۰. میثم خادمان (خوش‌نویس جوان) (۱۳۸۶)، ۳ بار
۱۱. رضا آسمانی (۱۳۸۸)
۱۲. حسین نوروزی (۱۳۸۸)
۱۳. خانم ناهید دشتدار (۱۳۸۹)

(تصویر ۱۷)

بزرگی حضور دارند که هر یک از آنان با توان تخصصی خود نگاهبان و آینده‌دار شایسته‌ای برای آثار استاد یگانه خط شکسته درویش عبدالمجید طالقانی (۱۱۸۵-۱۱۵۰ هـ.ق) و سیدعلی اکبر گلستانه (۱۳۱۹-۱۲۷۴ هـ.ق) محسوب می‌شوند. به همین سان می‌توان از شیوه‌های تلفیقی در خط شکسته در قلم این بزرگواران سخن گفت. (تصویر ۱۲) استاد محمد حیدری، استاد مجتبی ملک‌زاده، استاد اسرافیل شیرچی، استاد علیرضا کدخدایی، استاد رضا اسماعیلی مود، استاد عباسعلی صحافی مقدم و استاد محمدعلی فرزبود از خوش‌نویسان خط شکسته هستند که در روزگار فعلی به هنرنمایی در این رشتهٔ پرظرفیت اشتغال دارند.

خط نسخ و ثلث

در خط نسخ و ثلث نیز، در دورهٔ سی سالهٔ گذشته، پدیده‌های منحصر به فردی چون استاد محمدموحد با نگارش کتابت‌ها و کتیبه‌های پرشمار از پیشروان این دو شیوه بوده و هستند. کتیبه‌های اماکن بزرگ مذهبی و به‌ویژه مکان مصلی تهران با آثار استاد موحد و استاد عبدالرضایی نگارش یافته و در نوع خود تحسین اهل خط را برانگیخته است. استاد عبدالصمد صمدی در خط نسخ با نگارش آیات قرآن و دعای کامل آثار تعلیمی ارزشمندی را ملهم از شیوهٔ استاد احمد نیریزی به جامعه خوش‌نویسی تقدیم کرده‌اند. کتابت پاکیزه دعای کامل نمونه‌ای از اوج هنر خط در شیوه نسخ به‌شمار می‌رود که در سال ۱۳۶۴ همراه با ترجمه به خط نستعلیق استاد غلامحسین امیرخانی چاپ شده است. یادآوری می‌شود که سنگ‌بنای یادبود میرزا احمد نیریزی در سال ۱۳۹۰ به خط

خط شکسته

در خط شکسته و از بعد تعلیمی علاوه بر تعلیمات استاد محمدحسین عطارچیان، رسم‌الخط‌های دو جلدی شکسته استاد غلامرضا مشعشعی (۱۳۶۳ و ۱۳۶۴)، و کتاب سماع قلم (۱۳۶۴) به خط استاد یدالله کابلی در ترویج این خط سهم قابل توجهی داشته است. از بعد هنری نیز می‌توان به کتابت‌های شکسته استاد کابلی در کتاب‌های دوبیتی‌های باباطاهر، کلک شیدایی (۱۳۶۸) و الیوم منحنی عشق (۱۳۷۴)، کتاب شکسته پیوسته (۱۳۸۴)، دیوان حافظ (۱۳۸۷) و سایر موارد اشاره کرد که در اقصی نقاط کشور، الگوهای فراوانی را برای ذائقه‌های علاقه‌مند به خط شکسته فراهم نموده و در واقع به‌راحتی می‌توان اذعان داشت که امروزه در مراکز استان‌های کشور شکسته‌نویسان

کتابخانه

آثر استاد شیرچی

(تصویر ۱۹)

آثر استاد صادق زاده

(تصویر ۱۸)

آثر استاد صدقی

(تصویر ۲۰)

استاد صمدی نگارش یافته است که یکی از نمونه‌های عالی در سنگ نوشته‌های تاریخی به‌شمار می‌آید. خوش‌نویس فقید و نامدار استاد حبیب... فضایی (۱۳۷۶-۱۳۰۱) یکی دیگر از تأثیرگذاران جدی بر فضای خوش‌نویسی معاصر ایران چه از بعد ترویج دانش خط و چه از بعد تعلیم خط است که کانون و مرکز اصلی قلم‌ايشان خط نسخ و خط ثلث بوده است. نگارش قرآن به خط نسخ و نگارش کتیبه‌های متعدد از آثار این بزرگوار است. در سال ۱۳۷۴ با همت استاد بهرام سالکی قرآنی به خط کوفی (معروف به قرآن عقیق) طی ۱۲ سال به نگارش درآمد و هم‌چنین در سال ۱۳۸۲ قرآن دیگری به خط ریحان (معروف به قرآن ریحان) توسط ایشان کتابت شد که از آثار نفیس و ارزشمند معاصر به حساب می‌آید.

نسل دوم خوش‌نویسان شیوه نسخ شامل استاد عبدالرضایی (نگارنده قرآن)، استاد رضا بنی‌رضی (نگارنده قرآن)، استاد محمدعلی قربانی (نگارنده قرآن)، استاد فاضلی مقدم (کتیبه‌نگار)، استاد عباس قناعت (کتیبه‌نگار) و دیگران ... امانت‌داران شایسته‌ای برای استادان خود بوده‌اند.

شایان ذکر است که بزرگداشت میرزا احمد نیریزی، کاتب نزدیک به یکصد قرآن، در اردیبهشت‌ماه (۱۳۹۰) در زادگاه وی برگزار شد. به‌همین مناسبت تعدادی متن پژوهشی و مقاله پس از ارائه به چاپ رسید و در اختیار علاقه‌مندان قرار گرفت. این بزرگداشت از حرکت‌های مهم برای توجه به هنر قرآن‌نویسی در بعد از انقلاب به حساب می‌آید که در ترغیب و تحریض دل‌دادگان کتابت قرآن تأثیر مطلوبی داشته است.

کتابخانه مجلس شورای اسلامی نیز در سال ۱۳۹۰ قرآن نیریزی را به شکل زیبا و اصلی به زیور طبع آراست که معرفی کاملی از آن به توسط نگارنده در مجله کتاب ماه هنر (تیرماه ۹۰) انجام گردید.

جمع‌بندی

در این نوشتار با توجه به توصیف و تحلیل برخی مقدمات، سعی بر آن بود که تصویری از تحول هنر خوش‌نویسی و ارتقای منزلت خوش‌نویسان در سی سال گذشته و تأثیر فضای فرهنگی ناشی از انقلاب اسلامی در پیشبرد این هنر شریف ارائه شود. بدیهی است ناگفته‌های فراوانی در این زمینه وجود دارد که مهم‌ترین بحث آن ارائه تحلیلی از جریان‌های خوش‌نویسی معاصر براساس مبانی، ریشه‌ها و پیامدهای آن است. این مطلب با شناخت و بررسی جریان‌های عمده خوش‌نویسی معاصر قابل بررسی است که نوشتار مستقلی را می‌طلبد. **در عین حال باید توجه داشت که فضای حرکت‌آفرین پس از انقلاب در عرصه خوش‌نویسی پدیده مغتنمی بود که در حال**

حاضر تقویت و حفظ آن با نقش‌آفرینی‌های تازه ضروری است. زیرا میراث ارزشمند هنر خوش‌نویسی می‌تواند در پرورش هویت فرهنگی و پیوند حال با موارث هنری گذشته ایفای نقش کند. بدیهی است رشد روزافزون فناوری و روند رو به تزاید هنرهای رقیب، حکایت از آزمونی برای مدیران فرهنگی و هنربانان جامعه دارد که چگونه این هنر ارزشمند را با پویایی و گیرایی بیشتری برای معاصران و نسل‌های آتی امانت‌داری کنند.

پی‌نوشت

۱. هنر هفتم، ص ۲۵
۲. فصل‌نامه هنر، شماره ۷، ص ۶۱
۳. فصل‌نامه هنر، شماره ۵، ص ۲۲۱
۴. آمار انجمن خوش‌نویسان ایران
۵. آمار انجمن خوش‌نویسان ایران
۶. مصاحبه با امیرخانی ۸۶/۸/۸، همشهری
۷. انجمن خوش‌نویسان، کیهان ۸۶/۸/۲۴ به نقل از نایب رئیس انجمن خوش‌نویسان ایران
۸. فهرست خوش‌نویسان قرن دهم هجری، ص ۱۰
۹. فصل‌نامه هنر شماره ۷، ص ۶۱
۱۰. فصل‌نامه هنر، ص ۳۴۰
۱۱. هنر هفتم، ص ۱۵

منابع

۱. بختیاری، جواد، شور مستی، تهران، ناشر جواد بختیاری، ۱۳۷۱.
۲. فرزانه‌پور، رشید، آمار هنرجویان و فارغ‌التحصیلان، انجمن خوش‌نویسان ایران، واحد پژوهش، ۱۳۷۵.
۳. کیهان، مصاحبه با نایب رییس انجمن خوش‌نویسان ایران، ۸۶/۸/۲۴
۴. منصور، فیروز، فهرست اسامی و آثار خوش‌نویسان قرن دهم قمری و نقد و بررسی گلستان هنر، نشر گسترده، چاپ اول، تهران، ۱۳۶۶.
۵. وزارت ارشاد، فصل‌نامه هنر، شماره ۵، مصاحبه با استاد قربانعلی اجلی، تهران، ۱۳۶۳.
۶. وزارت ارشاد، فصل‌نامه هنر، مصاحبه با استاد کیخسرو خروش، تهران، ۱۳۶۴.
۷. وزارت ارشاد، فصل‌نامه هنر، شماره ۱۰، مصاحبه با محمد احصایی، تهران، ۱۳۶۵.
۸. هنر هفتم، مصاحبه با استاد عباس اخوین، ۷۵/۱۲/۴.
۹. هنر هفتم، مصاحبه با استاد کیخسرو خروش، ۷۶/۱۰/۲۲.
۱۰. همشهری، مصاحبه با استاد غلامحسین امیرخانی، ۸۶/۸/۸.